

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

“ ___ ” _____ 20__ р.

ВИПУСКНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності фінанси і кредит
за темою:

Державний борг та його вплив на боргову безпеку країни

Виконавець

студент ЦВФН

Філатова А.В.

(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

Науковий керівник

К.е.н. Волкова О.Г.

Одеса 2017

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ	5
1.1. Економічна сутність та функції державного боргу.....	5
1.2. Ризики державного боргу та їх вплив на боргову безпеку країни ...	10
1.3. Організаційно-правові засади управління державним боргом України	15
РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ СТАНУ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРГОВОЇ СТІЙКОСТІ.....	21
2.1. Аналіз державного боргу України.....	21
2.2. Аналіз гарантованого державою боргу України	34
2.3. Аналіз стану боргової безпеки України	37
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ	46
3.1. Світова практика трансформації боргової політики	46
3.2. Проблемні питання боргової політики України	50
3.3. Удосконалення управління державним боргом України.....	56
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Важливими напрямками макроекономічної стабілізаційної політики є фіскальна, за допомогою якої можна змінювати структуру національної економіки, жити економіку грошовими ресурсами. Важливим завданням фіскальної політики є збалансованість державного бюджету, одним із способів досягнення якої є залучення державних позик, що у підсумку формує державний борг.

Практика використання державного боргу в Україні тривалий час була непослідовною, часто суперечливою і не узгоджувалась з іншими видами економічної політики. Високий рівень боргового навантаження в Україні в умовах нестачі фінансових ресурсів, негативно впливає як на сферу державних фінансів, так і на інші сфери економіки країни. Крім того, спроможність у повному обсязі та своєчасно погашати державний борг є одним із основних показників фінансової стабільності країни та надає державі статусу надійного позичальника.

Це актуалізує дослідження державного боргу у контексті досягнення стабілізації економічних процесів, а також інтеграції України у світовий економічний простір.

Важливий внесок в дослідження проблеми державного боргу зробили ще класики економіки: Д. Рікардо, А. Сміт, Дж. Кейнс. Теоретичні основи державного боргу та питання щодо його управління висвітлюються в працях таких українських вчених, як: О.Д.Василик, А.С.Гальчинський, Ю.В. Юрій, В.В.Корнеєв, О.В.Плотніков, І.О. Луніна, В.М.Суторміна, В.О. Степаненко, та інші.

Метою роботи є дослідження державного боргу та його впливу на фінансову безпеку країни .

Мета дипломної роботи обумовила постановку та вирішення таких завдань:

- розкрити економічну сутність, функції та наслідки державного боргу;
- розкрити ризики боргової безпеки держави;
- проаналізувати організаційно-правові засади управління державним боргом в Україні;
- проаналізувати ризики боргової безпеки в Україні;
- дослідити зарубіжний досвід управління державним боргом;
- визначити проблемні питання боргової політики України та основні напрями підвищення ефективності управління державного боргу в Україні.

Об'єктом дослідження є державний борг та його вплив на фінансову безпеку країни.

Предметом дослідження є механізм управління державним боргом України.

Базою дослідження є статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, Державного казначейства України, Верховної Ради України, Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень, Національного банку України, статті, монографії вітчизняних та зарубіжних вчених.

Методами дослідження виступили загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, такі як логіка, аналіз, синтез, індукція, дедукція, інтерпретації експертних оцінок та статистичні методи дослідження..

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота виконана обсягом в 71 сторінки, містить 18 таблиць, 18 рисунків та 41 використаних джерел.

ВИСНОВКИ

1. Згідно з Бюджетним кодексом України, державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [14]. Гарантований державою борг - загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання - резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями. За методикою МВФ державний борг включає у собі: прямий борг центрального уряду, внутрішній та зовнішній гарантований державою борг, борг органів місцевого самоврядування, зобов'язання НБУ перед МВФ.

2. За результатами дослідження встановлено, що державний борг може як позитивний, так і негативний вплив на економічний розвиток держави, в залежності від напрямів його використання: позитивний вплив за умови інвестиційного характеру використання запозичених коштів та негативний вплив за умови споживчого характеру використання коштів

3. Аналіз існуючих поглядів науковців на структуру державного боргу дозволив встановити, що внутрішній борг, як правило, є більш вигідним і менш небезпечним, ніж зовнішній, оскільки сплата відсотків за внутрішнім боргом залишається у межах своєї країни, а в умовах помірних відсоткових ставок і суттєвого залучення коштів населення він не є тягарем для наступних поколінь. Повернення внутрішнього боргу і виплати відсотків за ним не зменшують фінансового потенціалу держави, тоді як зовнішній борг має у своїй основі відплив капіталу з держави. Зовнішні позики перебувають у власності нерезидентів, адже сума відсоткових платежів вивозиться за кордон, обтяжуючи платіжний баланс та створюючи залежність країни-боржника від країни-кредитора.

4. Дослідження існуючих в економічній літературі поглядів на визначення боргових ризиків дозволило визначити наступні ризики:

валютний, ризик ліквідності, інвестиційні, бюджетні, процентні, операційні, структура боргового портфелю, девальвація національної валюти, дефіцитність платіжного балансу, ризик рефінансування.

5. Встановлено, що однією з нагальних проблем фінансової системи України є значний розмір державної заборгованості, що створюють тиск на державні фінанси та гальмують розвиток країни в цілому. Тенденція до зростання державного боргу України простежується на протязі останніх років. у 2016 році суттєво, майже у два рази, зріс розрив між запозиченнями та погашенням держборгу відносно попереднього 2015 року: 196 млрд. грн. у 2016 році проти 84,3 млрд грн. у 2015 році: запозичення становили 307,7 млрд. грн проти погашення у 111,4 млрд. грн., що призвело до збільшення загального обсягу державного боргу.

6. До сучасних основних причин зростання державного боргу в Україні можна віднести: фінансування за рахунок державних запозичень дефіциту державного бюджету, зростання якого обумовлене в значній мірі збільшенням видатків на оборону та обслуговування державного боргу; виконання обов'язкових для держави соціальних зобов'язань ; фінансування для здійснення реформ та стабілізації економічної ситуації; бюджетної підтримки державних підприємств та банків (ПАТ «Ощадбанк», АТ «Укркресімбанк», «Укргазбанк», у 2016 році капіталізація ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК", Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, НАК «Нафтогаз Україна».

7. За результатами дослідження визначено основні тенденції в борговій сфері на сучасному етапі: збільшення боргового навантаження на економіку держави (частка державного та гарантованого державою боргу зросла у 2016 році та становила 80,9% ВВП проти 35,5% у 2012 році); збільшення частки зовнішнього боргу та боргу, номінованого в іноземній валюті, уповільнення темпів зростання загального обсягу державного боргу та видатків на його обслуговування та погашення, що обумовлено здійсненою у 2015 році реструктуризацією зовнішнього державного боргу;

зростання гарантованого державного боргу, в першу чергу, за рахунок зовнішніх гарантій.

8. За результатами дослідження встановлена тенденція до зростання гарантованого державою боргу та видатків на його обслуговування та погашення, що зумовлено зростанням обсягів простроченої заборгованості та зростанням питомої ваги ліквідованих суб'єктів господарювання, за якими держава надавала гарантії. Збільшення питомої ваги заборгованості ліквідованих суб'єктів господарювання свідчить про неефективність роботи уповноважених державних органів щодо стягнення кредитної заборгованості та зумовлює необхідність посилення ефективності контрольних заходів щодо повернення кредитів під державні гарантії, зокрема вдосконалення системи оцінювання кредитоспроможності позичальника, встановлення персональної фінансової відповідальності посадових осіб держави за не своєчасне стягнення кредитної заборгованості.

9. Встановлено, що боргова безпека України знаходиться у критичному стані, що викликає загрози втрати боргової стійкості країни, її неплатоспроможності та надмірного боргового навантаження. Результати розрахунку окремих індикаторів боргової безпеки засвідчили, що Україна порушує усі нормативні значення боргової безпеки за всіма ключовими індикаторами.

10. У 2014 -2016 роках шляхом випуску ОВДП активно залучалися кошти в бюджет. При цьому розриви між обсягом запропонованих до розміщення та розміщених ОВДП були доволі високими. Це пов'язано з деяким зниженням попиту на ОВДП з боку комерційних банків, які в умовах нестабільної політико-економічної ситуації спрямовують свої зусилля на нарощування первинних резервів ліквідності. Одночасно з цим вартість залучення коштів до бюджету через ОВДП у 2016 році зросла порівняно з 2013 роком.

11. Експертами МВФ узагальнено 3 моделі боргової політики. Модель бюджетного стимулювання передбачає стимулювання

платоспроможного попиту, економічного зростання шляхом збільшення державних видатків, що може привести до короткострокового зростання бюджетного дефіциту.

Модель бюджетної консолідації передбачає зменшення видатків бюджету, збільшення податкового навантаження задля досягнення контролю над дефіцитом бюджету, зниження темпів зростання державного боргу. Саме ця політика була проведена більшістю країн ЄС в посткризовий період.

Модель «фінансового придушення» спрямована на досягнення прийняттого рівня боргового навантаження шляхом наявності високої інфляції та низьких номінальних процентних ставок для комерційних кредитів та державних запозичень. Доходи бюджету забезпечуються за рахунок розширення економічної діяльності суб'єктів господарювання. Зростання податкових надходжень забезпечується за рахунок поступового економічного зростання, що забезпечує збалансування бюджету та зменшення потреб у запозиченнях.

12. В роботі визначено основні проблемні питання системи управління державним боргом України: неефективне використання кредитних коштів, вирішення поточних проблем, без визначення стратегічних орієнтирів, наявність потенційних ризиків реструктуризації зовнішнього боргу 2015 року, неефективність роботи державних органів щодо стягнення кредитної заборгованості за наданими гарантіями, значна питома вага зовнішнього боргу. В Україні державні запозичення не спрямовувалися на модернізацію економіки, технічне переозброєння підприємств, не сприяли економічному зростанню, а сприяли виникненню боргової загрози.

13. За результатами аналізу експертних поглядів на наслідки проведеної у 2015 році Міністерством фінансів України реструктуризації зовнішнього боргу визначено наступні її наслідки: зниження витрат на обслуговування держборгу, уникнення дефолту, стабілізація платіжного балансу. Разом з тим, за оцінками експертів існують наступні ризики

проведеної реструктуризації: посилення боргового тягаря у довогострковій перспективі внаслідок збільшення доходності боргових інструментів та їх прив'язки до зростання ВВП. Так, замість списаних 3,6 млрд. дол. США виплата 15% або 40 % номінального приросту ВВП на протязі 20 років, якщо темпи зростання реального ВВП перевищать 3% та 4%. За прогнозами МВФ платежі становитимуть 0,3% ВВП у 2021-2025рр.

14. Систематизація існуючих поглядів експертів на вдосконалення системи управління державним боргом дозволила визначити пріоритетні першочергові заходи боргової політики, спрямовані на зниження боргового навантаження країни: необхідність переорієнтації на внутрішні запозичення, посилення ефективності контрольних заходів щодо повернення кредитів під державні гарантії, спрямування кредитів на інвестиційні проекти, надання державних гарантій на інвестиційні, інноваційні проекти, встановлення ліміту на придбання банками ОВДП, стимулювання банківського кредитування шляхом надання державних кредитів банкам, які здійснюють кредитування реального сектору, запровадження боргових інструментів для фізичних осіб, зокрема ощадного сертифікату.

Список літератури

1. Абакуменко О.В. Методичні підходи до оцінки боргової стійкості країни: міжнародний та вітчизняний досвід / О.В. Абакуменко, М.О. Омеляненко / Науковий вісник Полісся . – 2015. - №4 (4). - с.97-104
2. Бенч Л.Я., Державний борг у контексті монетарної складової макрофінансової стабілізації: концептуальні засади та прагматичні аспекти / Л.Я. Бенч, О.І. Бец // Фінанси, облік і аудит. – 2015. - №2. – с.24-35.
3. Богдан Т.П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності / Т.П. Богдан // Економіка України. - 2013. - №2.- с. 4-17
4. Боргова стійкість як стратегічний напрям підвищення рівня фінансової безпеки – К: НІСД, 2016. – 50с.
5. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року №2456-VI [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
6. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2016 рік [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua>
7. Вахненко Т.П. Державний борг України: поточний стан і ризики / Т.П. Вахненко // Економіка України. – 2008. – №7. – С. 37.
8. Волкова О.Г. Моніторинг боргових ризиків України / О.Г. Волкова.- European Journal of Economics and Management . - 2017. - №1.- с.20-29
9. Волкова О. Г. Теоретичні питання боргової стійкості держави / О.Г. Волкова. - Економіка та держава. - 2017. - №1.- с.37-41
10. Ганевич Є.М. Фінансова система України / Є.М. Ганевич, С.В. Михайленко // Фінанси. Навч. метод посіб. Одеса: Пальміра. 2012. – 454 с.
11. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс] / Режим доступу: <<http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>>

12. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>
13. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Жулин О. В. Управління державним боргом з метою максимізації суспільного добробуту / О. В. Жулин // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія . – 2012. – Вип. 9. – С. 319-322.
15. Закон України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом» від 19.05.2015 р. № 436-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
16. Єкімова К.С. Аналіз боргової політики України / К.С. Єкімова // Фін.-кредит. діяльн.: пробл. теорії та практики. – 2011. – Вип. 2. – С. 281-285.
17. Інститут стратегічних та соціально-економічних досліджень. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua>
18. Козюк В. В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України: монографія / В. В. Козюк. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 238 с.
19. Коляда Т. Джерела фінансування дефіциту бюджету: тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України / Т. А. Коляда // Бізнес Інформ. – 2015. – № 2. – С. 215 – 222..
20. Кукіна Н.В. Державний борг як фактор ризику безпеки України: макроекономічний погляд / Н.В. Кукіна, О.Г. Захарченко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету . – 2013. – 3. – с. 116- 121
21. Лондар С. Л. Вплив реструктуризації зовнішніх боргових зобов'язань перед приватними кредиторами на боргову стійкість України / С. Л.

- Лондар, К. В. Кузнєцов, І. М. Верещака // Фінанси України. - 2016. - № 1. - С. 39-56.
22. Лондар С.Л. Державна боргова політика України в контексті досвіду постсоціалістичних країн- членів ЄС: монографія / за редак. Федосова В.М. – 2016. – 242с.
23. Луїна І.О. Розвиток державних фінансів в умовах глобалізації: кол. Моногр. / Луїна І.О., Булана О.О., Фролова Н.Б. та інш. / НАН України, ДУ «ІН-т економіки та прогнозів. НАН України. – К., 2014. – 296с
24. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721
25. Муталімов В. Глобальна лібералізація фінансових ринків та стабільність національної економіки / В. Муталімов В. – Антикризове управління економікою України: нові виклики: Матеріали III Міжнародної науково–практичної інтернет–конференції: К.: КНЕУ, 2015 . –с.77-81
26. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME07222.html
27. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Програми управління державним боргом на 2016 рік» від 29.01.2016 р. № 27. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/searcher?&search_param=%E1%EE%F0%E3%F3&searchPublishing=1&stind=741
28. Онисько С. Боргова безпека держави як складова її фінансової стійкості/ С. Онисько, Л. Синявська // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. - 2014. - № 21(1). - С. 3-8.
29. Омельченко Л. С. Боргова безпека України та аналіз її сучасного стану / Л. С. Омельченко, І. В. Суміна // Збірник наукових праць

- Національного університету державної податкової служби України. - 2012. - № 1. - С. 309-320.
30. Основні питання управління державним боргом: проект розвитку фінансового сектору FINREP. (2010). <http://www.finrep.kiev.ua/download/lmote_debtmanagement_june2010_ua.pdf
31. Пампура О. І. Особливості формування доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжнародного досвіду / О. І. Пампура, М. М. Гапоненко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2014. - № 1. - С. 164-169.
32. Педченко Н. С. Критерії та показники вивчення ефективності боргової політики держави / Н. С. Педченко, Л. А. Лугівська // Бізнес Інформ. - 2013. - № 12. - С. 39-44.
33. Перощук З. І. Доходи місцевих бюджетів у контексті нового Бюджетного кодексу України / З. І. Перощук // Право і суспільство. - 2011. - № 1. - С. 176-179.
34. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом» від 1.08.2012 р. № 815. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
35. Постанова НБУ від 18.08.2015р. №541 «Про здійснення у 2015 році правочинів з державним та гарантованим державою боргом з метою його реструктуризації і часткового списання». [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
36. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом» від 1.08.2012 р. № 815. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>
37. Про результати аудиту державного та гарантованого державою боргу у 2014 році та аналізу тенденцій у 2015 році // Рішення Рахункової

- палати України від 24.11.2015р. №9 // Режим доступу: [www. As-rada.gov.ua/doccatalog/document](http://www.As-rada.gov.ua/doccatalog/document)
38. Сідельникова Л.П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: монографія / Л.П. Сідельникова. — Херсон: Грінь Д.С., 2010. — 436с.
39. Усик В. Фіскальний простір України в антикризовому управлінні / В. Усик. — Антикризове управління економікою України: нові виклики: Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: К.: КНЕУ, 2015.- с.113-116
40. Федосов В. М. Вплив державного боргу на фінансову безпеку країни/ В.М. Федосов, Ю.П. Вигівська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2012. — №1. — с. 408- 412
41. Фінанси : [підручник] / [Квасовський О. Р., Лучка А. В., Малиняк Б. С. та ін.]; за ред.О. П. Кириленко. - К. : Знання, 2006. - 677 с.
42. Фінанси: Навчальний посібник в 2-х частинах / В.Г. Баранова, І.С, Волохова, В.П. Хомутенко та інші. — Одеса: Атлант, 2015
43. Чеберяко О. В. Державний борг як індикатор боргової безпеки / О. В. Чеберяко, Н. М. Пасічна // Економічний вісник університету. - 2016. - Вип. 31(1). - С. 283-291.
44. Черничко Т.В. Структура державного боргу України / Т.В. Черничко, С.Ф. Черничко // Науковий вісник НЛТУ України : наук. період. журнал. — 2014. — Вип. 24.2. — С. 310-315.
45. Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank on the Alert Mechanism Report 2013
<http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/amreport2013_pdf (2017, січень, 5).